

Zwierzę jako sacrum w pradziejach i starożytności

ZWIERZĘ JAKO SACRUM W PRADZIEJACH I STAROŻYTNOŚCI

**Tom II
pod redakcją
Lucyny Kostuch i Katarzyny Ryszewskiej**

**Wydawnictwo
Akademii Świętokrzyskiej
Kielce 2006**

Spis treści

<i>Słowo wstępne</i>	9
SEBASTIAN BOROWICZ (Kraków)	
<i>Paphiaequae columbae</i> – święte ptaki Cypru	11
ADAM ŁUKASZEWICZ (Warszawa)	
Dendera, Ombos i Edfu – święte krowy i krokodyle	25
LUCYNA KOSTUCH (Kielce)	
Militarne funkcje węża w kulcie Ateny	33
ANDRZEJ GILLMEISTER (Zielona Góra)	
Rytualna rola zwierząt przy założeniu Rzymu	45
ANNA PROCHOWSKA-SULARZ (Kraków)	
Wierzenia i praktyki kultowe dawnych Germanów związane z koniem na tle procesu chrystianizacji	53
KINGA BIGORAJ (Warszawa)	
Zwierzęta ofiarne w ikonografii minojskiej	65
JADWIGA CZERWIŃSKA (Łódź)	
Literackie świadectwa zwierzęcej ofiary w rytuale greckim	73
MARZENA DASZEWSKA (Kraków)	
<i>Taurobolium</i> w sztuce rzymskiej	93
JERZY HATŁAS (Poznań)	
Koń w antycznej Tracji. Sacrum, wyznacznik przynależności do elity społecznej, czy ulubione zwierzę?	105
ALEKSANDRA CHABIERA (Warszawa)	
Pomiędzy sacrum a profanum. Przedstawienia zodiakalne w sztuce sakralnej i prywatnej w Egipcie grecko-rzymskim	117
MACIEJ JOŃCA (Lublin)	
<i>Poena cullei</i> – zagadka pewnego <i>bestiarum</i>	127
DARIUSZ ŚLAPEK (Lublin)	
Venationes epoki republiki rzymskiej. Sacrum czy profanum?	137

GRAŻYNA BAKOWSKA (Kraków)	
Wyobrażenia zwierząt na gemmach medycznych (z badań nad tzw. gemmami magicznymi/gnostycznymi)	151
ILONA SKUPIŃSKA-LOVSET (Łódź)	
Dea Syria i jej boski małżonek. Lew, byk i orzeł w ikonografii tych bóstw	163
ŁUKASZ GRABEK (Lublin)	
Przedstawienie „Koguciołowego” z grecko-rzymskich gemm magicznych na przykładzie gemmy z kolekcji Konstantego Schmidta-Ciażyńskiego ..	173
PAWEŁ MADEJSKI (Lublin)	
Etologia rządów Saturna	181
AGATA A. KLUCZEK (Katowice)	
Władca rzymski w scenie polowania na zwierzę. O wymiarze rzeczywistym i symbolicznym motywu na przykładzie mennictwa imperialnego cesarza Galliena	195
EWA OSEK (Lublin)	
Antyčni wegetarianie: nurt orficko-pitagorejski w greckiej filozofii	207

Horse in ancient Thrace. Sacrum, the determinant of belonging to social elite, or a favourite animal?

Jerzy Hatłas
Poznań

Koń w antycznej Tracji. Sacrum, wyznacznik przynależności do elity społecznej, czy ulubione zwierzę?

Koń to zwierzę, które na terenach antycznej Tracji odgrywało rolę dość szczególną. W przeciwieństwie do Scytów, swych sąsiadów z północnego Nadczarnomorza, Trakowie, zamieszkujący Bałkany i dzielący się na liczne plemiona, byli ludem osiadłym, a nie koczowniczym. Jednakże koń, który jest nieodłącznym towarzyszem człowieka prowadzącego nomadyczny styl życia, w antycznej Tracji odgrywał także bardzo istotną rolę. Trakowie słynęli z hodowli dorodnych koni, o czym mówią źródła pisane. Przykładem może służyć choćby legendarny władca (heros) Rezos, który biorąc udział w wojnie trojańskiej pojawił się pod Troją wraz z białymi końmi¹.

Wyobrażenie konia i jeźdźcy jest jednym z często spotykanych motywów w sztuce trackiej². Początków tego typu wyobrażeń oraz samego kultu konia uczeni dopatrują się na obszarze stepów wschodniej Europy już w początkach epoki brązu. Jako protoplastę konia wskazuje się często zwierzę żyjące na obszarze Azji środkowej. Uważa się, że rozprzestrzenienia konia oraz kultu konia dokonały ludy irańskie. Na terenach samej jednak Tracji tego typu sztuka nie sięga aż tak zamierzchłych czasów i datowana jest na okres stosunkowo późny. Wyobrażenia konia oraz jeźdźcy w świecie egejskim sięgają początków II tysiąclecia przed Chr. Według danych lingwistycznych nazwa konia i wielu elementów uprzęży końskiej ma pochodzenie indoeuropejskie³. Nie jest więc wykluczone, iż ta czy inna fala indoeuropejczyków jest odpowiedzialna za pojawienie się konia na Bałkanach.

Jako najstarsze znalezisko związane z koniem na ziemiach dzisiejszej Bułgarii przytacza się materiał kostny, pochodzący z osady Strašimirovo w okolicach Warny, datowany na epokę późnego brązu⁴. Zatem przynajmniej od tego momentu obecność

¹ Przykładowo: Filostratos 2003, 17, s. 34.

² Kabakčieva 1979, s. 224. Prezentowane w niniejszym tekście wizerunki z wyobrażeniem konia stanowią zatem jedynie subiektywny wybór ważniejszych zabytków dokonany przez autora niniejszego artykułu.

³ Kabakčieva 1979, s. 224.

⁴ Margos 1965, s. 60 i 65.

konia na obszarze antycznej Tracji została poświadczona przez źródła archeologiczne. W sztuce trackiej koń pojawia się jednakże dopiero w VIII-VII w. przed Chr. Co jest więc charakterystyczne, to fakt wcześniejszego pojawienia się wyobrażenia konia, a dopiero później jeźdźcy. Przejście w sztuce trackiej od wyobrażenia konia do jeźdźcy miało miejsce w V-IV w. przed Chr.⁵ Zjawisko to wiązać należy nierozdzielnie z wykształceniem się w pełni arystokracji plemiennej u Traków w tym przedziale chronologicznym.

Za najstarsze przejawy wyobrażenia zwierząt w antycznej Tracji uważa się powszechnie, wykonane z różnych materiałów, zoomorficzne figurki, w tym także figurki konia, które są interpretowane jako przejaw kultu. Czas pojawienia się tych glinianych, a być może i kamiennych figurek w Tracji, według opinii M. Domaradzkiego⁶, to 2. połowa IV w. przed Chr.⁷ Zdaniem niektórych badaczy świadczą one zapewne zarówno o kulcie heroizowanego człowieka, jak i o jakimś kulcie domo-

wym⁸. Tego typu kultowe znaleziska są jednak spornie datowane, część z nich archeolodzy odnoszą do epoki rzymskiej. Przykładem glinianego idola z wyobrażeniem głowy i szyi konia służy nam chociażby figurka znaleziona w miejscowości Dren⁹ (ryc. 1).

W sztuce trackiej – o czym wspominano już wyżej – koń jest częstym motywem. Nie należy jednak zapominać o bezspornym fakcie, że w starożytności sztuka istniała zawsze w ścisłym związku z religią¹⁰. Przepiękne rumaki anonimowy dla nas artysta oddał w słynnym grobowcu kazanłyckim¹¹. Konie zajmują tutaj sporą część malowidła. Są one barwy brązowej, a jeden z nich, jako szczególnie cenny, ma białą sierść. W innym, niemniej słynnym zabytku malarstwa z obszaru obecnej Bułgarii, pochodzącym z grobowca znajdującego się pod kurhanem Alexandrovo, występują również zwierzęta¹². Rozpoznać możemy z łatwością psa, dzika, jelenia i przede wszystkim konia.

Ryc. 1. Gliniany idol z miejscowości Dren (Radonov 1965).

⁵ Kabakčieva 1979, s. 233.

⁶ W literaturze bułgarskiej nazwisko tego badacza polskiego pochodzenia oddawane jest najczęściej w formie: „Domaradski”.

⁷ Domaradski 1977, s. 99. Należy jednak wszakże pamiętać i o tym, że interpretacja takich figurek może być różna, podczas gdy jeden badacz widzi w nich figurki związane z jakimś kultem, inny uczony interpretuje je np. jako zabawki dziecięce. Wiele zależy w takim przypadku od miejsca znalezienia takich figurek i ich kontekstu archeologicznego.

⁸ Kabakčieva 1979, s. 232.

⁹ Radonov 1965, s. 50.

¹⁰ Kabakčieva 1979, s. 223.

¹¹ Mikov 1953; Żiwkova 1981.

¹² Kitov, Theodossiev 2003.

Mimo iż proporcje pomiędzy poszczególnymi zwierzętami, a także pomiędzy zwierzętami a człowiekiem zostały tutaj poważnie zachwiane, to jednak fresk ten jest arcydziełem sztuki trackiej. Przedstawia on bowiem z pewnością władcę trackiego (czego symbolem jest trzymany w jego dłoniach labrys) w towarzystwie zwierząt.

Z miejscowości Sveštari (z obszaru północno-wschodniej Bułgarii), z terytorium plemiennego Getów, znamy jeszcze jedno przepiękne malowidło z przedstawieniem konia¹³. Mam tutaj na myśli oczywiście kurhan Ginina Mogila i kryjący się pod nim przepiękny kamienny grobowiec tzw. macedońskiego typu. Tematem tego malowidła jest scena, w której władca siedzący na koniu otrzymuje od bogini złoty wieniec. Bez wątplenia ukazana scena ma kultowy charakter. Spierać się można jednak, czy jest to scena „intronizacji”, w której władca symbolicznie otrzymuje regalia od bogini, czy też może scena „heroizacji”, która rozgrywa się już po jego śmierci. W tym ostatnim przypadku zmarły władca staje się herosem, półbogiem. Heros był dla starożytnych pewnym zbiorczym wyobrażeniem, które mogło spełniać wiele rozlicznych funkcji mitologicznych i ról¹⁴. Był on bohaterem, który zwycięża siły chaosu. Zadania, jakie wykonuje, zdaniem starożytnego autora, to: „Mówią bowiem, że karmi konie, walczy w zbroi i poluje, jako że przystoi herosowi, by polował na dziki, sarny i inną górszką zwierzynę”¹⁵.

Podobne sceny ukazujące „intronizację” bądź też „heroizację” władcy z obszaru antycznej Tracji z udziałem konia znamy ze złotych pierścieni z miejscowości Rozovec (dawna nazwa: Rachmanlij)¹⁶ oraz z Brezovo (nieopodal Płowdiwu)¹⁷. Zatem kult heroizowanego naczelnika rodowego jest w ścisłym związku z ideologią monarszą, a koń staje się niemal nieodłącznym atrybutem herosa. Dla władcy koń był symbolem władzy monarszej¹⁸.

W nieco innej konwencji został wykonany złoty pierścień – pieczęć znaleziony w grobie, w kurhanie Pejčova Mogila w miejscowości Starosel¹⁹ (ryc. 2). W sposób bardzo realistyczny i ekspresyjny przedstawiono tutaj galopującego jeźdźcę w pogoni za dzikiem. Znane są jeszcze inne złote pierścienie z wyobrażeniem jeźdźcy, np. pierścienie

Ryc. 2. Złoty pierścień z kurhanu Pejčova Mogila (fot. Kitov 2002).

¹³ Čičikova 1983; 1986; 1988; 1989; Ovčarov 2000; Ruseva 2002, s. 134-145; Ursu Naniu 2004, s. 127-130.

¹⁴ Marazov 1994, s. 161.

¹⁵ Filostratos 2003, 17, s. 34.

¹⁶ Filov 1934, s. 192; *Trakijski legendi* 1981, s. 99-100.

¹⁷ Škorpil 1898, s. 139-141; Filov 1916-1918, s. 3-5; Venedikov, Gerasimov 1976, s. 232, nr 209; KETD 1993, s. 49-50.

¹⁸ Kabakčieva 1979, s. 230.

¹⁹ Kitov 2002, s. 19.

Ryc. 3. Skarb z Letnicy (fot. Venedikov 1974).

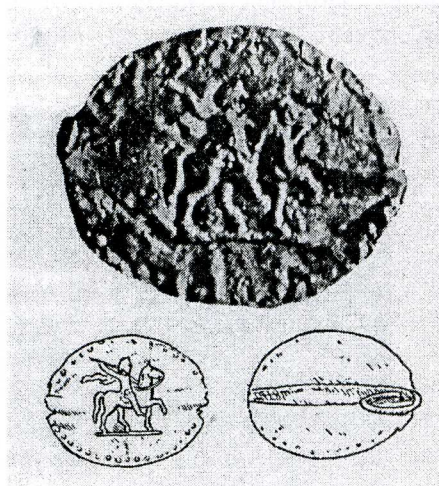
z miejscowości Glożene z okręgu Łowecz, datowany na IV w. przed Chr.²⁰ oraz inny tego typu zabytek o nieznanej proveniencji, a przechowywany w Muzeum Archeologicznym w Sofii²¹.

Istnieją jeszcze inne kategorie zabytków, gdzie mamy do czynienia z interesującym nas zwierzęciem. Kolejnym przykładem mogą być dane numizmatyczne. „Wyobrażenie konia i jeźdźca na monetach jest jeszcze jednym świadectwem szczególnego miejsca, jakie zajmowali oni w trackiej religii i sztuce”²². Wizerunek jeźdźcy ukazany jest dla

przykładu na rewersie brązowej monety znajdującej się w Muzeum Archeologicznym w mieście Płowdiw. W tym przypadku jeździec ów identyfikowany jest z władcą Seuthesem III²³. Takich przykładów możemy wskazać sporo. Jest to bowiem celowy zabieg związany z legitymizacją władzy. Pieniądz (a zwłaszcza ten o niskich nominałach) docierał przecież do wszystkich warstw społecznych i dlatego był skutecznym narzędziem przekazywania podwładnym treści związanych z zapewnieniem trwania określonego porządku społecznego.

Wizerunek „jeźdźcy trackiego” łatwo możemy odnaleźć też na aplikacjach będących ozdobami uprzęży końskiej ze skarbu z Letnicy²⁴ (ryc. 3) oraz na srebrnej paterze z Galiče datowanej na II-I wiek przed Chr.²⁵

Jedno z najstarszych wyobrażeń trackiego boga-jeźdźcy znajduje się na złotej płytce pochodzącej z okolic Simeonovgradu²⁶ (ryc. 4). Aplikacja ta ma owalny kształt o wymiarach 15 x 12 mm, a jej ciężar wynosi pół grama. W jej środku znajduje się ukazane z prawego profilu reliefowe wyobrażenie jeźdźcy, odzianego w strój kawalerzysty i z rozwianą chlamidą na plecach. W uniesionej pra-

Ryc. 4. Wizerunek jeźdźcy trackiego na złotej płytce z okolic Simeonovgradu (fot. Gerasimov 1946).

²⁰ Venedikov, Gerasimov 1976, s. 232, nr 208.

²¹ Venedikov, Gerasimov 1976, s. 232, nr 207.

²² Kabakčieva 1979, s. 232.

²³ Venedikov, Gerasimov 1976, s. 240, nr 322 i 323.

²⁴ Venedikov 1974.

²⁵ Venedikov, Gerasimov 1976, s. 242, nr 353.

²⁶ Gerasimov 1946.

wej dłoni jeździec trzyma kopię, a w lewej lejce. Zabytek datowany jest na IV w. przed Chr. Złota aplikacja ozdabiała zapewne jakiś przedmiot związany z trackimi zwyczajami pogrzebowymi (może złoty wieniec?) lub była przypięta do ubrania. Analogie do powyższego zabytku pochodzą z północnego Nadczarnomorza (Kercz i Olbia).

Ciekawym zabytkiem zawierającym wyobrażenie konia jest także srebrny popręg z miejscowości Lovec z okolic Starej Zagory, datowany na V-IV w. przed Chr.²⁷ (ryc. 5). Na srebrnej płycie ukazano tutaj pędzącego na koniu jeźdźcę, za którym w przykłęku znajduje się łucznik napinający łuk. W centralnej części tej sceny widzimy też dwa galopujące dziki.

Ryc. 5. Popręg z miejscowości Lovec z okolic Starej Zagory, datowany na V-IV wiek przed Chr. (fot. *Trakijski legendi* 1981).

Bardzo często na terenie antycznej Tracji mamy do czynienia z pochówkami końskimi. Zwierzę to niejednokrotnie towarzyszyło zmarłym arystokratom w drodze w zaświaty. Możemy wyróżnić kilka wariantów pochówków końskich:

- 1) koń został złożony w grobowcu zmarłego, np.: Sveštari²⁸ (ryc. 6), Jankovo (kurhany nr 1 i nr 2)²⁹, Goljama Arsenalka³⁰, Slavčova Mogila³¹, Šušmanec³², Sarafova Mogila³³, Helvecja³⁴, Goljamata Kosmatka³⁵,

²⁷ Venedikov, Gerasimov 1976, s. 235, nr 248 i 250; Kitov, Agre 2002, s. 295-296.

²⁸ Por. przyp. nr 13.

²⁹ Dremsizova 1955.

³⁰ Kitov 1996a.

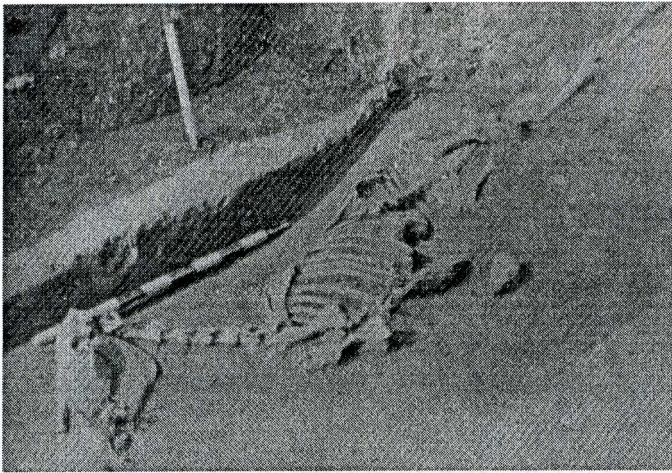
³¹ Kitov 1996b.

³² Kitov 1997.

³³ Kitov, Agre 2002, s. 158-159.

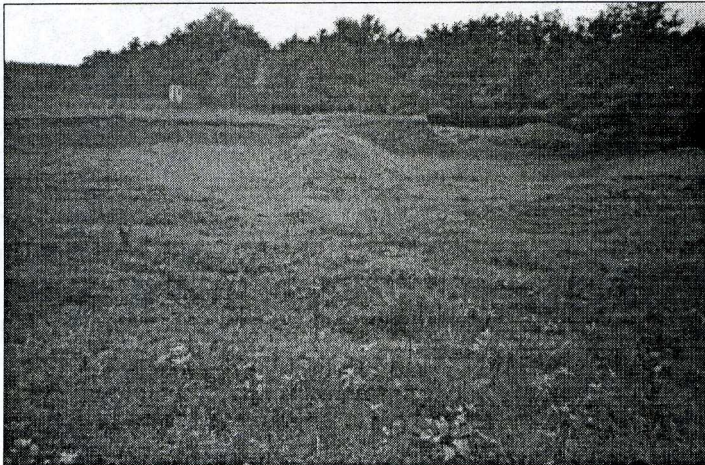
³⁴ Kitov 1997.

³⁵ Kitov 2005, s. 49-55.

Ryc. 6. Sveštari (fot. Čičikova 1983).

- 2) koń lub wóz pogrzebowy z zaprzęgiem końskim zostały zakopane przed wejściem do grobowca, pod nasypem kurhanowym, np.: Strelča³⁶, Sveštari,
- 3) koń lub konie (także z kwadrygą) zostały umieszczone pod nasypem kurhanowym np. Mogilanskata Mogila w miejscowości Vraca³⁷,
- 4) osobne pochówki końskie, np.: Sborjanovo³⁸ (ryc. 7), Vize C oraz Vize F³⁹.

Ryc. 7. Rezerwat Sborjanovo – w tym miejscu znajdował się kurhan zawierający pochówek koński (fot. J. Hatlas)

³⁶ Kitov 1977.

³⁷ Venedikov 1966a; 1966b; Theodossiev 2000, s. 145-147.

³⁸ Informację o pochówku końskim znalezionym pod jednym z kurhanów na terenie rezerwatu Sborjanovo zawdzięczę uprzejmości pani Diany Gergovej z Sofii, która udzieliła mi tej informacji w czasie mojej wizyty na tym stanowisku archeologicznym jesienią 2002 r.

³⁹ Delemen 2001, s. 205.

Rekordową ilość pochówków końskich, gdyż aż 6 odkryto w Gininej Mogile v Sveštari. Pięć z nich znajdowało się wewnątrz konstrukcji grobowej (w przedsionku oraz w pomieszczeniu bocznym), natomiast jeden szkielet – przed wejściem do grobowca, konkretnie przed fasadą. Z kolei w przedsionku konstrukcji grobowej mieszczącej się pod kurhanem Šušmanec znaleziono cztery szkielety końskie oraz dwa należące do psów. Wewnątrz kurhanu Helvecja odnotowano też dwa pochówki końskie (jeden w korytarzu, a drugi w przedsionku). W pozostałych wymienionych przypadkach były to pojedyncze konie, natomiast w kurhanie Mogilanskata Mogila sytuacja jest bardziej skomplikowana z uwagi na to, że pod jednym kurhanem znajdują się dwa lub może nawet trzy groby. Charakterystyczne jest to, że zwierzęta były zawsze składane w tzw. pomieszczeniach dopełniających, jakimi były dromosy, przedsionki, przedpokoje, komory przedgrobowe, komory boczne; nigdy, poza jednym tylko znanym mi przypadkiem w kurhanie Sašova Mogila, nie znaleziono szczątków konia w komorze grobowej przeznaczonej na złożenie szczątków ludzkich.

W kurhanach trackich znajdowane są także uzdy końskie. Uważa się, że praktyki te mogą świadczyć o uproszczonej formie pochówku z koniem⁴⁰. Do takich zabiegów prawdopodobnie odwoływano się wtedy, kiedy rodziny zmarłego nie stać było na poświęcenie drogocennego zwierzęcia w ofierze zmarłemu. W opozycji do tego poglądu należałoby przyjąć, że z kolei składanie do grobu wozu wraz zaprzęgiem końskim było z kolei najwyższą i najpełniejszą formą tego zwyczaju⁴¹.

Można zastanawiać się, jakie znaczenie miało składanie ofiar z koni w grobowcach trackich. Zdaniem wybitnego bułgarskiego badacza A. Fola, była to obrzędowa praktyka o głębokim kosmologicznym i religijnym znaczeniu. Odwołując się do orfizmu, stwierdza on, że słoneczne zwierzę – koń, będzie symbolem funkcji króla, podtrzymując porządek w orfickim wszechświecie. Zatem słoneczne zwierzę koń – jest symbolem przekonania, że król kiedyś wróci, ponieważ jest nieśmiertelny⁴².

Rozrzut chronologiczny tego typu pochówków końskich jest spory, gdyż pochodzą one nie tylko z okresu apogeum rozwoju trackiej sztuki sepulkralnej, zamykającym się w przedziale chronologicznym V-III w. przed Chr., ale niektóre z nich jak np. pochówki pod kurhanami Vize C⁴³ oraz Vize F⁴⁴ datowane są na czasy rzymskie (I w. po Chr.).

Z czasów rzymskich znamy właśnie bardzo liczne zabytki ukazujące wyobrażenie tzw. jeźdźca trackiego⁴⁵. Można mówić nawet o prawdziwej „eksplozji” tego typu zabytków. Wizerunek ten nabrał wręcz cech pewnego kanonu, w jakim przedstawia-

⁴⁰ Kabakčieva 1979, s. 232.

⁴¹ W literaturze bułgarskiej w stosunku do pojazdu ciągniętego przez konie używa się określenia „kolesnica”, które jest wieloznaczne, gdyż może oznaczać zarówno zwykły wóz, jak i karawan, rydwan, karoce, kwadrygę, czyli w zasadzie każdy pojazd na kołach ciągnięty przez konie.

⁴² Fol 1983, s. 5.

⁴³ Onurkan 1988, s. 2; Yilmaz 1996, s. 28.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Bliżej na temat „Jeźdźca Trackiego” patrz: CCET 1979, s. 1-6.

no osobę na koniu. Najczęściej mężczyzna galopuje na koniu z rozwianą za jego plecami chlamidą. W dłoni trzyma uniesioną kopię skierowaną na dzika znajdującego się w pobliżu ołtarza. Ważnym motywem jest też często drzewo, w gałęziach którego znajduje się wąż. Ów jeździec to nikt inny, jak wspominany już wyżej *heros*, bohater i półbóg, który jest najbardziej charakterystyczną postacią w mitologii trackiej⁴⁶. Według źródeł epigraficznych, Trakowie zwracali się do jeźdźcy trackiego z najróżniejszymi intencjami, np. z prośbą o ochronę bram miejskich czy nawet ochronę i opiekę przed pogryzieniem przez wściekłego psa⁴⁷. Bułgarski badacz Toporov upatruje

w jeźdźcu trackim bóstwo burzy, podobne do słowiańsko-litewskiego Perkunasa (Pioruna) lub hecyckiego bóstwa Pirwy⁴⁸.

W Tracji niezwykle liczne są płytki kamienne z wyobrażeniem jeźdźcy trackiego, np. z okolic antycznego miasta Marcianopolis. Na pierwszej płytce (o wymiarach: 0,31 m wys., 0,306 m szer. i 0,07 m grubości) znajduje się relief przedstawiający trackiego boga-jeźdźcę⁴⁹ (ryc. 8). Koń został tutaj ukazany z prawego profilu, w spokojnym chodzie i z uzdą. Na innej czworokątnej płytce z marmuru (o wymiarach: 0,134 m wys., 0,113 m szer. i 0,017 m grubości) schematycznie wyobrażono jeźdźcę⁵⁰ (ryc. 9). Konia przedstawiono z prawego profilu i z głową odwróconą nieco w prawo. Nogi ukazano tak, że widać tylko przednią prawą i tylną prawą kończynę. Wydaje się, że koń znajduje się w powolnym chodzie. Cztery inne płytki z wyobrażeniem jeźdźcy trackiego znaleziono we wsi Kipra, 5 km na północ od Marcianopolis⁵¹ (ryc. 10). Na nich także znajduje się podobny motyw. Na każdej z nich koń wraz z jeźdźcą ukazany został z prawego profilu. Niestety, do wszystkich wzmiankowanych zabytków brak jest jakiegokolwiek ściślejszego odniesienia chronologicznego.

Liczba wspomnianych wyżej kamiennych płytek z okresu rzymskiego z wyobrażeniem jeźdźcy trackiego jest doprawdy imponująca. Tylko na ob-

Ryc. 8. Traki bóg-jeździec z okolic Marcianopolis (fot. Mirčev 1946a).

Ryc. 9. Traki bóg-jeździec z okolic Marcianopolis (fot. Mirčev 1946a).

⁴⁶ Marazov 1994, s. 157.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Toporov 1990.

⁴⁹ Mirčev 1946a, s. 187-188.

⁵⁰ Mirčev 1946a, s. 188-189.

⁵¹ Mirčev 1946b, s. 190-192.

szarze wybrzeża Morza Czarnego, znajdującego się w granicach Bułgarii, do 1979 r. znaleziono ich 173⁵², natomiast w północnym terytorium tego kraju, leżącym pomiędzy dolnym biegiem Dunaju a pasmem górskim Starej Płaniny (Durostorum i okolice, Tolbuhin i okolice, Marcianopolis i okolice oraz Szumen i okolice), do 1981 r. było ich aż 442⁵³.

Reasumując przegląd wybranych zabytków związanych z wyobrażeniem konia oraz jeźdźca w sztuce trackiej, można się pokusić o pewne konkluzje dotyczące roli i znaczenia tego zwierzęcia dla Traków. Wiadomo, że zwierzęta te nie były w posiadaniu zwykłych ludzi, mogli sobie na nie pozwolić wyłącznie ludzie bogaci, czyli przedstawiciele miejscowej arystokracji plemiennej. Początkowo spotykamy w sztuce wyobrażenie samego konia, które z czasem przeradza się w wyobrażenie herosa, tzw. jeźdźca trackiego. Na pytanie, czy koń był ulubionym zwierzęciem w Tracji, odpowiedzieć można zdecydowanie twierdząco. Na drugie pytanie, czy koń był wyznacznikiem przynależności do elity społecznej, odpowiedzieć należy tym bardziej twierdząco. Pozostaje teraz zastanowić się nad sakralną rolą konia w antycznej Tracji. Wiadomo bowiem, że koń zajmował swoje miejsce w kulcie zmarłych, a biały koń był symbolem słońca⁵⁴. Składanie go w grobowcu lub w nasypie kurhanowym miało też daleko idące konotacje sakralne. Koń stawał się zwierzęciem ofiarnym. O tym, że koń, zdeponowany w grobowcu zmarłego, nie był tylko elementem inwentarza, ale zwierzęciem ofiarnym, świadczą wymownie specjalnie wyżłobione w kamiennej podłodze rowki, wykonane w tym celu, aby krew ofiarna mogła spływać we właściwe miejsce tak, jak jest to w przypadku grobowca znajdującego się wewnątrz kurhanu Helwecja. Złożenie konia w ofierze zmarłemu władcy traktowano jako dobrowolną ofiarę ze strony tego zwierzęcia. Przykładem może nam posłużyć Flawiusz Filostratos, który pisze, iż po śmierci edońskiego mitycznego króla (herosa) imieniem Rezios, uczestnika wojny trojańskiej, zwierzęta udały się do jego ołtarza (heroonu) i dobrowolnie szły pod nóż⁵⁵. Wiadomo powszechnie, że sporo grobowców arystokracji trackiej, to nic innego jak heroony i mauzolea, gdzie dokonywano różnych obrzędów żałobnych i popogrzebowych trwających niejednokrotnie długi czas⁵⁶. Wytarte progi w niektórych grobowcach świadczą wymownie o tym, że kult zmarłego herosa trwał całe dziesięciolecia. Miejsce pochówku heroizowanego władcy stawało się centrum mikrokosmosu danej społeczności plemiennej. Zatem składanie ofiar w świątyni bohatera, czyli w najświęt-

Ryc. 10. Jeździec tracki ze wsi Kipra w okolicach Warny (fot. Mirčev 1946b).

⁵² CCET 1979.

⁵³ CCET 1981.

⁵⁴ Kabakčieva 1979, s. 226.

⁵⁵ Filostratos 2003, 17, s. 34.

⁵⁶ Kitov, Agre 2002, s. 164.

szym miejscu terytorium plemiennego, było rozumiane nie tyle jako dokonywane „za niego” a „przez niego”, dzięki czemu podkreśla się, że ofiara była wyłącznie dobrowolna⁵⁷.

Osobnym zagadnieniem pozostają pochówki czysto końskie. Czy należy je traktować jako pochówki rytualne, czy też może chodzi tutaj jedynie o uszanowanie zwłok ulubionego zwierzęcia, które mogło dla przykładu uratować swemu właścicielowi życie podczas wojny?

Konkludując, należy zatem stwierdzić, że wbrew opinii niektórych badaczy, koń jako taki raczej nie był w antycznej Tracji uważany przez arystokrację plemienną za zwierzę święte⁵⁸, przynajmniej w takim sensie, jak to było z wieloma zwierzętami w starożytnym Egipcie. W przeciwnym razie raczej nie byłby on wykorzystywany jako środek transportu, a byłby otoczony należną czcią, jak chociażby święte krowy w Indiach. Nie jest natomiast wykluczone, że jako święte uważano być może konie obdarzone określonymi cechami, np. charakterystycznym znamieniem lub maścią (szczególnie białą). Przykładem porównawczym może nam tutaj posłużyć kult świętego byka Apisa w starożytnym Egipcie. Koń miał jednak na pewno swoje głębokie odniesienie i symbolikę w religii trackiej. Towarzyszył swemu panu w zaświaty nie tylko jako ulubione zwierzę, ale stawał się także ofiarą składaną do grobu. Koń stał się nieodłącznym atrybutem arystokraty trackiego, a polowanie z jego udziałem jest jednym z głównych tematów ikonografii trackiej⁵⁹. To zlanie się niejako w jedno postaci herosa oraz konia w wyobrażenie „jeźdźca trackiego” zaowocowało tym, że koń stał się nieodłączną częścią bohatera (herosa). Zatem posiadał on głęboką wymowę symboliczną w charakterze *sacrum*, jak też stawał się dla przedstawicieli trackiej arystokracji plemiennej oznaką przynależności do elity społecznej, a dla władcy jednym z elementów legitymizacji jego władzy.

Zatem można pokusić się o ostateczną konkluzję, iż w antycznej Tracji rola konia była wieloraka, zarówno czysto użytkowa jako zwierzęcia pociągowego oraz środka transportu, jak i sakralna oraz ideologiczna. Można stwierdzić nawet, że wyobrażenia konia są według wierzeń trackich symbolem danym przez boga oraz są także symbolem nieśmiertelności władzy monarszej⁶⁰.

Źródła

Filostratos 2003 = Flawiusz Filostratos, *Rozmowa o herosach*, tłum. M. Szarmach, Toruń 2003.

BIBLIOGRAFIA

- Čičikova 1983 = M. Čičikova, *Grobnicata ot Sveštari*, Izkustvo 4, 1983, s. 18-27.
 Čičikova 1986 = M. Čičikova, *Trakijskata grobnica pri Sveštari*, Dariteli 1-2, 1986, s. 10-15 (przekł. M. Cziczikowa, *Tracki growowiec w Swesztari*, Novaensia 4, 1992, s. 131-137).

⁵⁷ Marazov 1994, s. 158-159.

⁵⁸ Kitov 1997.

⁵⁹ Marazov 1994, s. 159.

⁶⁰ Kabakčieva 1979, s. 232.

- Čičikova 1988 = M. Čičikova, *Sveštarskata grobnica – architektura i dekoracija*, Terra Antiqua Balcanica 3, 1988, s. 125-143.
- Čičikova 1989 = M. Čičikova, *Tombeau royal de Sveštari et certains aspects du culte sépulcral thrace*, w: *Thracians and Mycenaeans. Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology. Rotterdam, 24-26 September 1984*, Leiden-Sofia, s. 205-217.
- Čičikova 1991 = M. Čičikova, *Novi nabljudenija vărchu gradoustrojstvo i arhitekturata na Sevtopolis*, w: *Sbornik. Trakijskata kultura prez elinističeskata epoha v Kazanlăškija kraj*, Kazanlăk 1991, s. 60-70.
- CCET 1979 = *Corpus cultus equitis Thraci*, I. Z. Gočeva M. Oppermann, *Monumenta orae Ponti Euxini Bulgariae*, Leiden 1979.
- CCET 1981 = *Corpus cultus equitis Thraci*, II, 1. Z. Gočeva M. Oppermann, *Monumenta inter Danubium et Haemum reperta*, Leiden 1981.
- Delemen 2001 = I. Delemen, *Tumulus Excavations in Thrace*, w: *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey*, Istanbul 2001, s. 204-205.
- Domaradski 1977 = M. Domaradski, *Proizchod I chronologija na zoomorfnite kultovi figuri v Trakija prez I chil. pr. n.e. (tezisi)*, *Thracia Antiqua* 2, 1977, s. 95-100.
- Dremsizova 1955 = Cv. Dremsizova, *Nadgrobnni mogili pri selo Jankovo*, *Izvestija na Archeologičeskija Institut* 19, 1955, s. 61-83.
- Filov 1934 = B. D. Filov, *Nadgrobnite mogili pri Duvanlij v Plovdivsko*, Sofia.
- Fol 1983 = A. Fol, *Vtora godina „Getika”*, *Izkustvo* 4, 1983, s. 3-5.
- Gergova 1996 = D. Gergova, *Obredăt na obezsmärtjavaneto v drevna Trakija*, Sofia 1996.
- Gerasimov 1946 = T. D. Gerasimov, *Zlatna aplikacija s izobrazenie na trakijskija bog-konnik*, *Izvestija na Bălgarskija Archeologičeskija Institut* 15, 1946, s. 186.
- Kabakčieva 1979 = G. Kabakčieva, *Konjat v trakijskata religija i izkustvo*, *Thracia Antiqua* 5, 1979, s. 223, 239.
- KETD 1993 = *Kratka enciklopedija trakijska drevnost*, Sofia 1993.
- Kitov 1977 = G. Kitov, *Trakijska grobnica-mavzolej kraj grad Strelča*, *Vekove* 1, 1977, s. 12-21.
- Kitov 1996a = G. Kitov, *Mogilata Goljama Arsenalka (Monumentalna trakijska kupolna grobnica v nekropola Šipka-Šejnovo)*, *Archeologija* 4, 1996, s. 31-42.
- Kitov 1996b = G. Kitov, *Slavčova mogila kraj s. Rozovo, Kazanlăko (Monumentalna trakijska grobnica)*, *Archeologija* 1, 1996, s. 1-9.
- Kitov 1997 = G. Kitov, *Bulgarie: Tombes monumentales thraces*, *Archéologia* 338, 1997, s. 28-35.
- Kitov 2002 = G. Kitov, *Trakijski kultov kompleks v Starosel*, Varna 2002.
- Kitov, Agre 2002 = G. Kitov, Agre D., *Văvedenie v trakijskata archeologija*, Sofia 2002.
- Kitov, Theodossiev 2003 = G. Kitov, N. Theodossiev, *I colori dei Traci*, *Archeo* 8, 2003, s. 34-47.
- Kitov 2005 = G. Kitov, *More Discoveries in the Valley of the Thracian Kings*, *Orpheus* 15, 2005, s. 43-65.
- Kuzmanov 2005 = M. Kuzmanov, *Konjat v pogrebalnija obred u trakite (Po materiali ot V-I v. pr. Chr.)*, *Helis* 4, 2005, s. 98-107.
- Marazov 1994 = I. Marazov, *Mitologija na trakite*, Sofia 1994.
- Margos 1965 = A. Margos, *Novi nachodki ot nakolnoto selište pri s. Strašimirovo, Varnensko*, *Archeologija* 1, 1965, s. 57-65.
- Mikov 1953 = B. V. Mikov, *Antičnata grobnica pri Kazanlăk*, Sofia 1953.
- Mirčev 1946a = M. Mirčev, *Antični predmeti ot Marcianopol*, *Izvestija na Bălgarskija Archeologičeskija Institut* 15, 1946, s. 187-189.
- Mirčev 1946b = M. Mirčev, *Edno staro trakijsko selište*, *Izvestija na Bălgarskija Archeologičeskija Institut* 15, 1946, s. 189-192.
- Niculiță 2004 = I. Niculiță, *Pogrebal'nyj obrjad getovv IV-III vv. do n.e.*, w: *Thraco-Getica. Studii și materiale*, Chișinău 2004, s. 69-86.
- Onurkan 1988 = S. Onurkan, *Dogu Trakya tümülüsleri maden eserleri*, Ankara 1988.
- Ovčarov 2000 = D. Ovčarov, *Archeologičeski vesti. Trakijskata grobnica pri Sveštari*, *Archeologija* 3-4, 2000, s. 115.

- Radonov 1965 = Z. Radonov, *Kultovi pametnici v okražnja muzej v Pernik*, Archeologija 4, 1965, s. 47-53.
- Ruseva 2000 = M. Ruseva, *Trakijska kultova arhitektura*, Jambol 2000.
- Škorpil 1898 = Ch. i K. Škorpil, *Mogili*, Plovdiv 1898.
- Theodossiev 2000 = N. Theodossiev, *North-Western Thrace from the Fifth to First Centuries BC*, British Archaeological Reports, International Series 859, Oxford 2000.
- Toporov 1990 = V. N. Toporov, *The Thracian Horseman in an Indo-European Perspective*, Orpheus, 1990, s. 46-64.
- Trakijski legendi* 1981 = A. Fol, I. Venedikov, I. Marazov, D. Popov, *Trakijski legendi*, Sofija 1981.
- Ursu Naniu 2004 = R. Ursu Naniu, *Limbaul mistic și religios al. Artei princiare getice: (sec. IV-III î. Chr.)*, Chișinău 2004.
- Venedikov 1966a = I. Venedikov, *Le tumulus de Vraca*, Études Balkaniques 5, 1966, s. 243-248.
- Venedikov 1966b = I. Venedikov, *Novootkrito trakijsko mogilno pogrebenie vav Vraca*, Archeologija 1, 1966, s. 7-15.
- Venedikov 1974 = I. Venedikov, *Säkrovišteto ot Letnica*, Sofija 1974.
- Venedikov, Gerasimov 1976 = I. Venedikov, T. Gerasimov, *Sztuka tracka*, cz. 1, Warszawa 1976.
- Venedikov, Gerasimov 1978 = I. Venedikov, T. Gerasimov, *Sztuka tracka*, cz. 2, Warszawa 1978.
- Yilmaz 1996 = Z. Yilmaz, *Kirklareli Tümülüsleri*, Kirklareli 1996.
- Żiwkova 1981 = L. Żiwkova, *Grobowiec tracki w Kazanlyku*, Warszawa 1981.